

9. Загнітко А. Теоретична граматика української мови: Синтаксис. – Донецьк, 2001.
10. Иванчикова Е. Синтаксис текстов, организованных авторской точкой зрения // Языковые процессы современной русской литературы. Проза. – Москва, 1997.
11. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв. – К., 1997.
12. Сучасна українська літературна мова / За заг. ред. І. Білодіда. Синтаксис. – К., 1972.
13. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
14. Чумаков Г. Синтаксис конструкций с чужой речью. – К., 1975.

Олена Кульбабська (Чернівці)

Інформативний обсяг простих речень з вторинною предикацією (на матеріалі мови творів Івана Франка)

Визначальним змістом комунікації як специфічної форми взаємин людей у процесі їх пізнавально-трудової діяльності є передача інформації через мову та інші знакові системи. Водночас мова не просто передає інформацію, а слугує “засобом адаптації відомостей, повідомлень до конкретних людей, моменту, теми, акту спілкування тощо. Одне і те ж повідомлення можна подати по-різному, за допомогою різних словесних контекстів, емоційного навантаження, волюнтаривного впливу тощо” [14: 56]. Отже, постає питання про співвідношення одиниць інформації та одиниць мови. За припущенням граматистів, одиницю інформації в процесі спілкування виражає предикативна одиниця (І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, Н. Гуйванюк, К. Шульжук, П. Дудик та ін.). Проте “інколи термінологічно поліпредикативності складного речення протиставляється поліпропозитивність простого ускладненого. Оскільки пропозицію тлумачать як одиницю, що за змістом відповідає повідомленню, вона не може не бути предикативною. Очевидно, відмінність у найменуванні можна пояснити тим, що в предикатах простих речень, які організують складне речення, категорії модальності, часу й особи виражені, переважно граматично, наочно, а в “пропозиціях” такої наочності немає” [8: 218]. На нашу думку, можливість подібних теоретичних тверджень обумовлена тим, що тут немає обґрунтування таких вихідних, концептуальних понять, як *інформація*, *пропозиція* та *предикація*, хоч аналіз їх змісту є необхідним для коректного опису “інформативної” складової різних синтаксичних конструкцій. Не претендуючи на вичерпність, спробуємо окреслити деякі напрями у трактуванні лінгвістичної сутності цих понять.

1. ІНФОРМАЦІЯ. За Ф. Бацевичем, інформація – повідомлення про речі, факти, події комунікації, які оформляють і передають за допомогою вербальних і невербальних засобів [3: 327]. У “Словнику лінгвістичних термінів” подано таке тлумачення:

мачення: “Інформація – це відомості, які містить конкретне мовленнєве повідомлення і які є об’єктом передачі, збереження та опрацювання” [2: 184]. Аналогічне визначення інформації знаходимо в “Кратком словаре когнитивных терминов”, автори якого додатково підкреслюють, що це водночас і *знання*, яке в комунікації репрезентують і передають мовні форми [10: 36]. За спостереженнями українських учених-стилістів, інформація як основа дискурсу “обростає” стилістичними конотаціями [12: 440]. Подібна форма репрезентації знань може потрактовуватись у пропозиційних термінах [10: 136].

2. ПРОПОЗИЦІЯ. Цей термін і в логіці, і в лінгвістиці вживають неоднозначно, враховуючи такі чинники: обсяг вихідного поняття (речення, висловлення або мовленнєвого акту) і спосіб його членування [див.: 17: 401]. За визначенням І. Вихованця, пропозиція – це “стабільне семантичне ядро, об’єктивна семантична константа речення, яка відображає структуру ситуації, події. Структуру ж пропозиції визначає предикат, який вказує на характер ситуації (позначає дію, процес, стан або якість предмета) і на відповідні місця для предметів – учасників ситуації (актантів, аргументів), зумовлює їх кількість і семантичні функції (ролі)” [4: 121–122].

У сучасній українській мові пропозиції можуть бути оформлені двома способами.

Основною (первинною) репрезентацією пропозиції потрібно визнати *реченнєве оформлення*, наприклад: “*Тато тут же на оборі рубали дрова*” [15: т. 15: 106]. У цьому реченні пропозиція формально представлена фінітним дієсловом та його поширювачами. Предикат *рубали* відповідно до своєї семантики – значення дії (вказує на більший чи менший ступінь інтенсивності дії, спрямованої на об’єкт) – чітко вказує на семантико-синтаксичні функції іменникових синтаксем: суб’єкта дії, що стоїть у формально-синтаксичній функції підмета; об’єкта дії у формально-синтаксичній позиції прямого об’єктного поширювача. Подібні речення-висловлення виражають *експліцитну інформацію* – явний, виражений смисл, який сприймається комунікантами із значень мовних одиниць [3: 156].

Проте висловлення не завжди реалізується за схемою елементарного простого речення, що складається з однієї пропозиції з обов’язковими для неї модальною та комунікативною рамками. Часто в разі об’єднання елементарних речень у складне синтаксичне ціле одне з них може трансформуватися під впливом комунікативних потреб у формально-граматичні єдності (словосполучення, речення, синтаксичні звороти і т. ін.), якщо вони називають подію, ситуацію, тобто мають пропозиційну семантику, наприклад: “*А хто вчора цілий день писав пальцем цифри по шибках вікон, покритих густою росою?*” [15: т. 15: 75]. Порівняймо: “*А хто вчора цілий день писав пальцем цифри по шибках вікон + Шибки були покриті густою росою*”. Структура цього речення складається з двох пропозицій: одна з них – основна, – оскільки визначає свою позиційну структуру для інших, розгорнута в суб’єктно-предикатну (*Хто писав*), а друга – функціонує в “згорнутому” вигляді як засіб додаткової характеристики предмета з боку його атрибутивно-предикативної суті. Порівняймо: *А хто вчора цілий день писав пальцем цифри по шибках вікон, що були*

покриті густою росою?; А хто вчора цілий день писав пальцем цифри по шибях вікон? Покритих густою росою; А хто вчора цілий день писав пальцем цифри по шибях вікон? Вони були покриті густою росою.

Отже, вторинні пропозитивні репрезентації відрізняються від фінітної тим, що не можуть актуалізувати свій зміст. Саме фінітна пропозиція наділена цією можливістю як обов'язковою з огляду на морфологічні особливості дієслова, тоді як інші актуалізуються лише в окремих випадках за допомогою спеціальних допоміжних засобів. “З повним правом можна стверджувати, що перетворення вихідних речень у похідні не заторкує їх логіко-денотативної основи, а тільки призводить до суттєвих відмінностей у семантичних структурах” [7: 274].

Комунікативні синтаксичні одиниці – просте речення, складне речення та різні ускладнювальні компоненти – у своїй семантиці містять не тільки пропозицію/пропозиції, але й відношення предикації (приписування), що й визначає їх лінгвальний статус. Зокрема, “відокремлені конструкції, – слушно зазначає А. Загнітко, – своїм змістом і формою тяжіють до попередніх структур і поза ними позбавлені формальної і смислової завершеності, тому їх синтаксичні функції можуть бути з'ясовані тільки з урахуванням основних носіїв предикативності. Ізоляція одного члена речення, яка наявна в крайніх випадках відокремлення, еліпсу, парцеляції, сегментації, актуалізує всі інші значення. Тут слово виділене у висловлення (традиційно в речення) тільки формально, виступаючи позбавленим основних реченнєвотвірних величин. Набуваючи власного фразового наголосу і самостійної інтонації, воно і семантично, і синтаксично міцно пов'язане з основним компонентом, від якого відокремлене. Тому на перший план тут висувається не створення асоціативного простору для читацького додумування і його співучасті, а логіко-емоційна значущість слова, що підкреслюється виділенням” [7: 451].

Оформлення пропозиції *непредикативною конструкцією* є вторинним способом її вираження і засвідчує семантичне ускладнення речення. Окрім синтаксем, носіями пропозитивних значень є поєднання синтаксем, синтаксичні конструкції – речення та їх частини, а також поєднання синтаксичних конструкцій (надфразні єдності). Вони, як переконливо доводить Н. Гуйванюк, є засобами вираження *інформативно-референтивних смислів* – тієї інформації, яку передає мовець і сприймає слухач на основі змісту, який виражається мовними засобами у поєднанні з контекстом і мовленнєвою ситуацією, спільно з елементами досвіду та знань мовця й слухача [6: 280]. Спостереження свідчать, що *імпліцитна інформація* (термін Ф. Бацевича [3: 157]) може перебувати в різних співвідношеннях з комунікативними намірами адресанта (автора тексту), тобто тим змістом, який він хоче передати. Наприклад, Франкове ставлення до жорстокості вчителів і загалом тогочасної системи шкільного навчання стає зрозумілим з широкого контексту оповідання “Schönschreiben”: “*На вид бідного Йонки, скуленого, тремтячого і засланиного зо страху, весь клас голосно зареготався, хоч усякий і собі тремтів та кулився. Але така вже сила тиранського притиску, що досить тиранові всміхнутися, а всі,*

що стоять під його гнітом, будуть реготатися, без огляду на те, що регочуться власне самі над своєю долею.

– Ходи до таблиці! Ану, пиши!

Валько змазав власною рукою частку свого письма і втиснув жидові крейду в руку. Жидок почав писати своїм звичаєм, узадгузь. Наново зареготався клас, всміхнувся Валько, але зараз вже заворосилося його лице, він обернувся до останньої лавки, де сиділи самі найбільші і найдужчі хлопці, крикнув:

– Ану, дайте-но йому!

... Тихо стало в класі. Замість сміху блідість виступила на всіх лицах, тільки болючий вереск Йонки лунав серед мурованих стін василіанського монастиря.

– Досить із нього! – сказав Валько, і Йонка, хлипаючи, пішов на своє місце.

Сповнивши се високпедагогічне діло, Валько почав знов свій обхід по класу і знов посипалися удари його тростинки по плечах та по руках бідних хлопців” [15: т. 15: 88–89].

Зв’язок, що об’єднує семантичні компоненти, які характеризують один одного, в укрупненій і ускладненій змістовій одиниці вищого рангу, Л. Черняхівська називає “зовнішнім груповим зв’язком”, а його вираження в тексті – “груповою предикацією” [16: 125]. Отже, важливо з’ясувати сутність поняття предикації, оскільки “інформація про позамовну дійсність невіддільна від особистості, свідомості й волі мовця. Його мовленнєва діяльність виявляється не тільки в творчому осмисленні дійсності, а й у творчому перетворенні континуального уявлення про дійсність в її дискретний двомірний образ-текст”, – стверджує А. Кибрик [9: 201].

3. ПРЕДИКАЦІЯ. Комплекс явищ і понять, пов’язаний із предикацією, дотепер не з’ясований, хоча без цього, на нашу думку, неможливо зрозуміти природу речення як мовної одиниці. Найважливіші характеристики речення – здатність виражати окрему відносно закінчену думку, бути головним засобом її формування, репрезентації та повідомлення – пов’язані насамперед із *категорією предикації*, яка, проте, не має усталеного визначення у сучасному мовознавстві, зокрема українському.

Предикація в словнику О. Ахманової визначена як “стосунок цього змісту, цього предмета думки до дійсності, що реалізується в реченні (на відміну від словосполучення)” [2: 346]. Проте П. Стронсон писав: “Одна з найголовніших цілей вживання мови – це констатація фактів про предмети, людей і події. Щоб досягти цієї мети, ми повинні певним чином відповісти на питання “Про що (кого, якого з них) ви говорите?”, а також на питання “Що ви говорите про це (нього, неї)”?. Дати відповідь на перше питання – завдання референції (або ідентифікації). Відповісти на друге питання – завдання предикації (або характеристичної) [13: 75]. Очевидно, що дефініція зі словника О. Ахманової більше відповідає суті референції, ніж предикації. Стосунок змісту речення (пропозиції) до дійсності (факту), як зауважує Ю. Левицький, становить не предикацію, а референцію [11: 49].

У “Лінгвістичному енциклопедичному словнику” предикація визначена як акт поєднання двох незалежних предметів думки, виражених самостійними словами,

з метою відображення “стану справ”, події або ситуації дійсності. У такий спосіб предикація є актом творення пропозиції [17: 393]. Такий підхід нам видається дещо дискусійним. Загальновідомо, що сприйняття людиною дійсності (“зовнішнього світу”) не є простим віддзеркаленням і навколишній світ представляється людині не в хаотичному континуумі, а як послідовна зміна своєрідних комплексів ситуацій. У зв’язку з цим В. Звєгінцев писав: “Ситуація – це все те, що може бути змістом комунікативного процесу. Саме у цьому сенсі ситуація глобальна. Проте тільки в цьому сенсі. Але світ дійсності – не ситуація. Це – світ дійсності, що не пройшов через свідомість людини. Ситуація можлива тільки тоді, коли є людина. Спробуємо забрати зі світу дійсності людину, і цей світ залишиться, а ніяких ситуацій не буде” [11: 188]. Отже, “людська” природа ситуації заперечує визначення мети предикації як відображення “стану речей” у дійсності.

У деяких працях корелятом логічного поняття “predикація” виступає граматичне поняття “predикативність”. У нашому розумінні predикативна ознака наділена часовими й модальними характеристиками, а також виявляє співвіднесеність з категорією особи. У реченні predикативність може виражатися експліцитно (повністю чи частково) або імпліцитно (приховано), тобто форми вираження цієї визначальної реченнєвої ознаки різні. Тому виникає потреба розмежувати, з одного боку, predикативність (одиниця плану змісту) як властивість речення, обов’язкову умову його існування, а з іншого, predикацію (одиниця плану вираження) як форму репрезентації певного значення. Цими термінами позначаються взаємопов’язані явища, що належать до різних аспектів речення.

Найперспективнішим, як на нас, є дослідження predикації як *відношення між елементами пропозиції*. За концепцією І. Вихованця, predикація – це семантико-синтаксична категорія речення, що стосується суб’єктно-predикатних відношень у їхньому абстрагованому від комунікативних категорій модальності, часу, особи й актуального членування речення вияві [4: 29].

Відомо, що відношення – це абстрактний взаємозв’язок між об’єктами, тобто зв’язок між певними сутностями, встановлений суб’єктом-мовцем. У такому розумінні чітко виявляється відмінність між predикацією як актом когнітивної діяльності мовця (встановлення логічного відношення) і predикативністю як комплексом граматичних значень, що відбиває відношення змісту речення до дійсності [4: 7]. З огляду на вищезгадане, елементарне просте речення – це синтаксична одиниця, що пріоритетно виражає в комунікації пропозицію і відношення *первинної predикації* як одиниці інформації; це значення є комунікативно значущим для мовця. *Вторинна predикація*, що виявляється у приписуванні предмету (або іншому об’єкту) певної додаткової ознаки, пов’язана перш за все зі вставленням та збільшенням як внутрішнього інформаційного простору, утворенням кількох рівнів інформаційного насичення речень і розмиванням чітких меж між простим та складним реченнями, текстом, так і з послабленням реченнєвотвірних і реченнєвомодифікаційних (за термінологією А. Загнітка [7: 16–27]) синтаксичних зв’язків. Компоненти з вторинною

предикацією завжди семантично й граматично залежать від структур з первинною предикацією та існують на їх тлі: якби не було первинної предикації, то не виникала б і вторинна. Адже речення, у яких реалізується додаткова предикативність, є результатом процесів синтаксичної компресії та редукції, супроводжуваних замінами синтаксичних зв'язків між компонентами реченнєвої структури. Вторинну предикацію містять:

1) сурядні ряди словоформ (присудків), як-от: *“Валько взяв у руки крейду, приступив до таблиці, розмахнувся і почав писати”* [15: т. 15: 87]; *“Але страх перед свистом різки насилу придавив мене до місця, сплутав мій язик, стиснув горло”* [15: т. 15: 79]; *“І він ходив далі і все всисав у себе всіми порами нові хвилі холоднової пітьми, наповнювався ними, віддихав пітьмою, чув її холодний повів у горлі, в легких, усюди”* [15: т. 15: 139];

2) пояснювально-уточнювальні конструкції, наприклад: *“Мирон боїться “дідів в кутах”, т[о] є[сть] тіней”* [15: т. 15: 68]; *“Молодшу сестру Митра ми, діти, звали Напудою – така звичайно ходила понура, гризька, розтепихана, нечесана та немита”* [15: т. 15: 97]; *“Вже була глуха ніч, опівніч”* [15: т. 15: 153]; *“Серед тої, для інших страшної й тривожної, тиші він тим вигідніше віддавався найулюбленішому заняттю – думкам про свою рідну сторону”* [15: т. 15: 86]; напівпредикативні конструкції, зокрема: а) дієприслівникові, наприклад: *“Буря минула, не наробивши великої шкоди”* [15: т. 15: 105]; *“Але на полі ми не могли знайти нікого і, набігавшись доволі по дорозі, вернули над вечором назад додому”* [15: т. 15: 101]; *“Не можучи сам нічого робити, сідаю день-денно у вікні й дивлюся на роботу інших”* [15: т. 15: 59]; б) дієприкметникові, наприклад: *“Людина, загукана та забита довгими літами недолі і принижена, відмалку погорджувана, поштуркувана та висміювана, стягається сама в собі”* [15: т. 15: 101]; *“Діти, піддані хоч би тільки на годину власті такого вчителя, дрижать наперед”* [15: т. 15: 85]; *“Капрал полюбувався повною “гальбою” пива, ждучою своєї черги”* [15: т. 15: 110]; в) прикметникові, наприклад: *“Наближається година “красного писання”, страшна для всіх не так самим предметом, як радше особою вчителя”* [15: т. 15: 85]; *“Зразу писав тільки букви, малі й великі, самоголосні й суголосні”* [15: т. 15: 87]; *“Я, гарячіший до сварки, а то й до бійки, звичайно перший був і до перепросин”* [15: т. 15: 75]; г) субстантивні, наприклад: *“Підмайстер кинувся до одного робітника, понурого високого муляра середніх літ, і почав ганьбити його остатніми словами”* [15: т. 15: 60]; *“Його батько, бідний селянин, був сусід мого вуйка”* [15: т. 15: 75]; *“Зато малий Степан весь удався в матір, тиху, лагідну жінку з ладним іще, добродушним лицем і ясними сивавими очима”* [15: т. 15: 75];

3) дуплексиви, як-от: *“Я вважав Степанового батька жорстоким чоловіком”* [15: т. 15: 75]; *“Я ніколи не бачив її веселою, говіркою”* [15: т. 15: 100]; *“На сіннику під стіною лежав дід около п'ятдесяти літ, з чорною кругло обстриженою бородою, з повним набресклим лицем, зі щудлом при правій нозі”* [15: т. 15: 114];

4) вокативні конструкції: *“Приятелі мої, молоді, гарні, як весна, сердечні, як*

рідня! За тюремною кратною, серед холоду, вогкості та туги, під час темних, безсонних ночей стають передо мною ваші лиця” [15: т. 15: 15]; “Мила, дорога моя! Се її ім’я зробило чудо зо мною і привело мене до здоров’я” [15: т. 15: 199];

5) детермінантні поширювачі, як-от: “Особливо в останнім році гімназійної науки наш клас збирався досить часто вечорами в тій пивоварні” [15: т. 15: 10]; “У школі довгий час сиділи ми поруч себе” [15: т. 15: 15]; “Ледве в семи чи восьми літах Готліб скінчив чотирикласову нормальну школу” [15: т. 15: 114];

6) означальні, об’єктні та обставинні поширювачі інфінітивного типу, як-от: “Гось надавалась мені добра нагода пізнати всі здобутки тих різнорідних впливів на душу та тіло мого приятеля” [15: т. 15: 16]; “Панна Верещевичівна також просила свого татка поспішати з від’їздом” [15: т. 15: 34]; “І повільним кроком він (пан Денис) пішов до покою поговорити зі старими” [15: т. 15: 34]; “Отець панни Рузі просив милих гостей не роз’їздитися” [15: т. 15: 34];

7) члени речення, виражені девербативами, як-от: “Вільний час по полудні він проводив звичайно в кав’ярнях за читанням газет” [15: т. 15: 31]; “Вона з переляку і болю не могла стояти на ногах” [15: т. 15: 108]; “Ось з криком несуть у капелюхах цілі купи головок лопухів” [15: т. 15: 97]; “А ось ми потомлені від довгого бігання” [15: т. 15: 97];

8) означальні поширювачі, як-от: “Перелякана Гандзя заверещала і скочила з припічка на землю” [15: т. 15: 93]; “Звичайно, чоловік живий живе й гадає...” [15: т. 15: 116]; “Її нерозвинута голова та довго придавлене чуття не могли вказати їй другої дороги для проявлення материнської любові” [15: т. 15: 289];

9) обставинні поширювачі, як-от: “І юрбою кинулися всі вниз” [15: т. 15: 21]; “Українофільство, небоже, се така хвороба. Заражені нею люди забувають говорити по-людськи” [15: т. 15: 18]; “Раз би-м голубом вилетіти з сих шпитальних мурів, на світ, до неї” [15: т. 15: 199].

Такі мовні одиниці є носіями вторинної предикації, що виявляється в реалізації ними таксисних значень за умови функціонування в простому реченні. Як бачимо, структурні особливості вторинної предикації характеризуються насамперед тим, що у функції вторинного предиката можуть виступати майже всі частини мови: іменники, прикметники, інфінітивні, дієприкметникові та дієприслівникові форми, прислівники, числівники. Будучи стрижневими компонентами згорнутих пропозицій, вони визначають специфіку функціонування ускладнювальних компонентів.

Номіналізовану конструкцію зазвичай розуміють як заміну дієслова адекватним за змістом іменем унаслідок трансформації дієслівної пропозиції [1: 63–66, 68–75, 80]. Семантичне наповнення девербативного іменника, його семантико-синтаксичне навантаження в реченні дає змогу бути носієм інформації про події, ситуації. Девербативи та девербативні звороти належать до номінативного аспекту речення, актуалізуються лише в реченні, і тому лише завдяки загальному для усього речення механізму актуалізації ми говоримо про модальне значення та часову характеристику девербативного звороту. Наприклад: “Під час утіхи і охоти не треба ніколи

забувати тої нашої спільної, святої матері” [15: т. 15: 37]; “По хвилевій перерві о. Ілія говорив знов” [15: т. 15: 38]; “Після сплачення контрибуції у всіх гостей мов гора з плечей зсунулася” [15: т. 15: 39]. Інколи, окрім девербативів, номіналізаціями називають також будь-які деривати речення – інфінітивні, дієприкметникові звороти, атрибутивні словосполучення та dead’ективні іменники, вважаючи інфінітив та дієприкметник іменними формами дієслова. На думку І. Вихованця, нереченнєву пропозицію може формувати прийменник разом із предикатним субстантивом типу “По обіді досить численна молодіж вийшла до огородам” [15: т. 15: 83]; “З розмов із нею він все пізнав незабавом” [15: т. 15: 83]. У таких неелементарних реченнях прийменник виражає семантико-синтаксичні відношення між елементарними реченнями: часу, причини, мети, допусту, умови, відповідності/невідповідності [5: 137–157].

Носіями окремих пропозицій у розглядуваних реченнях постають детермінанти. Так чи інакше, але детермінант здебільшого виступає як самостійний семантичний поширювач речення, наявність якого зумовлюється комунікативними потребами висловлення. Його вилучення призводить до постання семантичної недостатності висловлення, хоча останнє як одиниця спілкування не втрачається, але за відсутності детермінанта розмивається точність, конкретність думки [7: 277].

Проте ім’я не єдиний пропозитивний еквівалент дієслова. У будь-якої репрезентації є своя роль у семантичній та формальній організації речення. Н. Арутюнова визначає особливий спосіб формування пропозиції атрибутивним словосполученням, коли дієслову відповідає не ім’я, а його означуване [1: 133–134]. Наприклад: “Максим стоїть у ніг небіжски німий” [15: т. 15: 53].

У цьому реченні маємо дві пропозиції: першу пропозицію з предикатом стану оформлено предикативною конструкцією “Максим стоїть у ніг небіжски”; другу пропозицію оформлено непередикативною конструкцією, що побудована за моделлю атрибутивного словосполучення *німий Максим*, головним компонентом якого є предметний іменник, а залежним – прикметник, що виражає власне ознаку (власне-атрибутивні відношення). Дериваційною основою цього словосполучення треба вважати предикативну структуру *Максим є німий*. У мовознавчій літературі на позначення подібних словосполучень, зміст яких трансформується в речення, з’явився новий термін “молекулярні словосполучення”. Вони мають приховану (потенційну, імпліцитну) предикативність і виступають як синтаксичні синоніми відповідних речень. У подібних реченнях атрибут стає метою висловлювання і є вторинним предикатом, що виконує функцію реми. За своєю семантикою такі прикметники найчастіше є оцінними, оскільки вираження оцінки тісно пов’язане з предикатною функцією слів.

Отже, семантичне ядро подібних атрибутивних словосполучень міститься в синтаксично підпорядкованому компоненті-прикметнику з пропозитивним значенням, який з огляду на комунікативну мету може виділятися за допомогою паузи в самостійну синтагму, додаткову щодо співвідносної з нею основної синтагми. Наприклад: “Максим стоїть у ніг небіжски, німий”.

Інфінітивна пропозиція відрізняється від дієслівної репрезентації тим, що ситуація представлена безвідносно до її локалізації у плані модальності та часу, взагалі – до самого факту її здійснення, наприклад: *“Я раджу Вам сьогодні ж поїхати до Львова – Я раджу, щоб Ви сьогодні ж поїхали до Львова”*. Ці конструкції містять вторинну предикацію, оскільки інфінітивний елемент не поєднується в них безпосереднім синтагматичним зв’язком зі своїм суб’єктом. Їх співвіднесеність реалізується через присудок (*раджу*).

Поліпропозитивні прості речення з інфінітивними та номіналізованими конструкціями називають ситуації, пов’язані з психічною та інтелектуальною сферами людського життя. Вони допомагають встановити логічні відношення між декількома подіями або між особами й подіями: причиново-наслідкові, залежності, взаємозв’язку, підрядності тощо.

Партиципні (дієприкметникові) репрезентації пропозицій наближаються до атрибутивних за формальними ознаками, але мають дещо інше призначення. Одиничні дієприкметники та дієприкметникові звороти характеризують предмет з атрибутивно-предикативного боку, тобто виражають часто ознаку субстанції, і ця ознака не має ніякого логічного відношення до дії головного присудка. Наприклад: *“Ми знов ішли хвилию мовчки півперечною посеред піль, покритих зеленим вівсом”* [15: т. 15: 53] // *“Ми знов ішли хвилию мовчки півперечною посеред піль, що були покриті зеленим вівсом”*.

Як і речення з дієприкметниковою нереченнєвою пропозицією, речення з напівпредикативними дієприслівниковими зворотами містять також дві пропозиції: а) основну, що експліцитно позначає ситуацію дійсності; б) додаткову, що містить “доповнення” до основної ситуації у конденсованій формі – “згорненої” пропозиції [6: 51]. Проте дієприслівникова репрезентація має особливе призначення: поєднуючись з дієслівними пропозиціями, вона утворює висловлення з семантикою на позначення кількох подій, пов’язаних часовими та логічними відношеннями, як-от: *“Живучи між проклятими та витрученими з “порядного” світу людьми, зовсім природно чоловік нагадує собі всіх подібних “проклятих”* [15: т. 15: 44] // *“Якщо чоловік живе між проклятими та витрученими з “порядного” світу людьми, то зовсім природно він нагадує собі всіх подібних “проклятих”*; *“Не можучи сам нічого робити, сідаю день-денно у вікні й дивлюся на роботу інших”* [15: т. 15: 59] // *“Сідаю день-денно у вікні й дивлюся на роботу інших, бо сам нічого не можу робити”*. Отже, вторинна предикація відкриває широкі можливості інформативного насичення речення й уможливує функціонування кореферентних синтаксичних одиниць [6].

Найбільшу концентрацію засобів вторинної предикації, що є трансформами двоскладних речень, спостерігаємо у разі використання в одному реченні різноструктурних і різнотипних конструкцій, як-от: *“Лиш ті підмайстри зі своїм криком, зі своєю лайкою, погрозами, наругами та самоволею над робітниками відкривають мене з того непрозорого туману, нагадують живу погану дійсність”* [15: т. 15: 60];

“І довго стояв так Мирон, то схиляючись, то вертаючись над бродом, але лізти в воду все якось не смів” [15: т. 15: 67]; *“Інші робітники мовчки працювали, похилені над цеглою і закусуючи зуби”* [15: т. 15: 61]; *“І від того крику, немов від вітру хмарної літньої днини хиляться разом колосся жита, так само похилилися додолю голови вісімдесяти п’яти школярів над писемними скриптурами, синьо та червоно поленійованими”* [15: т. 15: 86]; *“Вичерпавши таким способом свою мудрість, показавши вповні своє знання красного писання в численних викрутасах та довгих, як світ, і рівних, як ковбаси, хвостиках, Валько положив крейду, відступився, зирнув ще раз з уподобою на записану таблицю і відтак, обернувшись до трепечучого класу, крикнув грізно: “Писати!”* [15: т. 15: 87]. Отже, нагромадження цих засобів у простому реченні може призводити до взаємопроникнення ускладнювальних компонентів та їх комбінованого використання.

Насиченість речення компонентами вторинної предикації реалізує принцип економії структурних засобів мови. Та водночас є ознакою синтаксичної перспективи речення і концентрації змісту.

У дискурсі текст містить різнопланову інформацію про фрагмент картини світу мовця. Отже, комунікативним наміром (завданням) мовця є максимальна реалізація потенціалу значень мовних одиниць відповідно до комунікативної мети, авторських уподобань та стилістичних мотивацій. Саме тому мовець зазвичай прагне пояснити свій задум, подати за допомогою значень інших мовних конструкцій власні оцінки зображуваному у тексті. У цьому аспекті, на нашу думку, основною функцією системи ускладнювальних категорій, що насамперед виявляють комунікативний ранг інформації в текстовому масиві з огляду на її комунікативну значущість з позиції мовця, є пояснювально-коментувальна функція.

Автор висловлення, оформляючи ту чи іншу пропозицію речення (предикативною одиницею), показує, яка саме інформація є для нього комунікативно важливою. Вибір же синтаксичної структури – простого, складного та ускладненого речень – “підказує” іншим учасникам комунікації, що саме актуально в тому чи іншому образі фрагмента картини світу мовця, а саме: 1) відношення між учасниками ситуації; 2) відношення між ситуаціями; 3) відношення або між комунікативно нерівнозначними ситуаціями, або між репрезентованою ситуацією та мовцем.

Отже, використання одиниць різного синтаксичного статусу і типів предикації дає змогу мовцеві найбільш повно й чітко представити в тексті свій образ картини світу відповідно до власних комунікативних інтенцій і потенційних можливостей слухача.

Література:

1. Арутюнова Н. Предложение и его смысл. – Москва, 1976.
2. Ахманова О. Словарь лингвистических терминов. – Москва, 1966.
3. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К., 2004.
4. Вихованець І. Граматика української мови: Синтаксис: Підручник. – К., 1993.

5. Вихованець І. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К., 1992.
6. Гуйванюк Н. Формально-семантичні співвідношення в синтаксисі української мови: Монографія. – Чернівці, 1999.
7. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк, 2001.
8. Золотова Г., Онипенко Н., Сидорова М. Коммуникативная грамматика русского языка. – Москва, 1998.
9. Кибрик А. Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания (универсальное, типовое и специфическое в языке). – 2-е изд. – Москва, 2001.
10. Кубрякова Е., Демьянков В., Панкрац Ю., Лузина Л. Краткий словарь когнитивных терминов. – Москва, 1996.
11. Левицкий Ю. Основы теории синтаксиса. – Москва, 2002.
12. Мацько Л., Сидоренко О., Мацько О. Стилїстика української мови: Підручник. – К., 2003.
13. Стросон П. О референции // Новое в зарубежной лингвистике: Сборник статей. Переводы. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции).
14. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). – Львів, 2000.
15. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
16. Черняховская Л. Смысловая структура текста и ее единицы // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6.
17. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Ярцева. – 2-е изд. – Москва, 1998.

Наталія Сокіл (Львів)

Мікротопоніми села Тухлі у творі Івана Франка “Захар Беркут”

Мікротопоніми – власні імена природних фізико-географічних об’єктів – мають порівняно вузьку сферу вживання, оскільки вони функціонують лише в межах мікротериторії, відомі невеликому колу людей, які живуть поблизу названого мікрооб’єкта [13: 83]. Мікротопонімія України належить до маловивченого класу онімів, адже вона тривалий час не була предметом системних наукових студій. Водночас, ці власні назви заслуговують на увагу хоча би з тієї причини, що належать до давніх мовних пам’яток і зберігають у своїй структурі відомості про різночасові елементи.

Мікротопоніми цікавили багатьох учених ще на початку ХХ ст. У 1907 році В. Гнатюк та І. Франко розробили й опублікували “Квестіонар для збирання місцевих переказів”, звернувши увагу на істотну роль місцевих назв та їх народного тлумачення. У питальнику вони наголосили на важливості відповідних назв для історико-філологічних студій: “У нашій країні нема такого села і такого кута, ліса,